

УДК 821.161.2-4.09(71)

В. І. САВИЧ

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ Р. ВОЛОДИМИРА «НАЦІЯ НА СВІТАНКУ»

На матеріалі роману «Нація на світанку» українського письменника-емігранта Р. Володимира розглядаються основні ознаки і рівні національної ідентичності. Досліджується втілення ідеї національної ідентичності в характерах чільних образів-персонажів роману. Схарактеризовано проблему національної ідентичності крізь призму світоглядних уявлень та переконань головних героїв роману.

Ключові слова: роман, національна ідентичність, образи-персонажі.

У ХХ столітті в філософії, науці, мистецтві відбувається переосмислення концепції особистості. Основна увага приділяється усвідомленню процесу самоідентифікації особистості. Труднощі цього процесу в тому, що ідентичність особистості, тобто «самовизначення особистості по відношенню до інших» [6, 210] не статична, а перебуває в постійному русі. Одним з різновидів ідентичності є національна ідентичність, поняття якої зводиться до сукупності «колективних думок, упереджень, настроїв, які характеризують групу людей, як націю» [6, 210]. Саме це поняття набуває особливої актуальності в сучасному літературознавстві.

В останні роки наукова розробка вітчизняним літературознавством указанного напрямку відбувається вельми активно. Серед найпомітніших праць – докторські дисертації С. Андрусів [1], В. Нарівської [11], О. Пахльовської [12], Л. Сеника [13], монографії С. Андрусів [2], Г. Штоня [17], Н. Шумило [18] та ін. Простежуємо активізацію обговорення зазначених питань і на сторінках часописів, зокрема в журналі «Слово і час», який виводить розмову на ширші обрії, залучаючи і світовий досвід: статті Н. Висоцької [3], М. Жулинського [5], Л. Кравченко [8], Л. Мороз [10] та ін.

Цей літературознавчий інтерес диктується передовсім художнім матеріалом: історія вітчизняного письменства засвідчує, що визначальними в ньому впродовж усього шляху були пошуки й утвердження власної національної ідентичності.

Багатий матеріал для дослідження категорії національної ідентичності дає роман у двох томах «Нація на світанку» Романа Кухаря (Р. Володимира) – відомого в США українського поета, прозаїка, перекладача, публіциста, ученого, літературного та музичного критика, оперного співака та педагога.

У своєму прозовому доробку Р. Володимир найчастіше розкриває проблему національного самовизначення, національної ідентичності, проблему збереження родинної пам'яті й історії народу. О. Шека зауважує, що «ці проблеми потрапляють до найпродуктивніших аспектів сучасного літературознавства, та є особливо актуальними під час домінування матеріальних цінностей, людського егоїзму, моральної деградації особистості та нехтування родинними почуттями. Причини такого занепаду людської особистості криються за обріями політичної нестабільності, свавіллям багатих над бідними, жорстоких над слабкими, гонитви за славою та «легким» життям» [16, 197].

Метою нашого наукового дослідження є визначення та аналіз проблеми національної ідентичності в романі «Нація на світанку» Р. Володимира.

З численних відомих понять національної ідентичності ми віддаємо перевагу визначенню Ентоні Сміта, одного з провідних теоретиків нації: «Національна ідентичність та нація – це складні конструкції, що складаються з багатьох взаємопов'язаних компонентів – етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-юридичних. Вони означають зв'язки солідарності між членами спільнот, об'єднаних спільною пам'яттю, міфами та традиціями, і ці зв'язки можуть, а то й не можуть утілюватись у формі національних держав, проте вони нітрохи не схожі на суто юридичні та бюрократичні зв'язки держави» [14]. Як диференційні ознаки виділимо мову, конфесійні особливості народу, територію, цінності, норми та історію етносу.

Звернімося до такої диференційної ознаки як історія етносу. У центрі роману «Нація на світанку» – життя родини Михайла Рогати-

на, що під впливом нових суспільних обставин та внутрішніх причин змушена боротися за своє існування. Національна свідомість героїв народжується з глибокого та проникливого аналізу історичної ситуації. Твором «Нація на світанку» письменник охопив двадцять, тридцять й початок сорокових років ХХ ст. Дія твору зосереджується в Західній Україні, але часто перекидається й на інші терени, залежно від того, куди доля заносить персонажів роману. У діалогії Р. Володимир показав різні картини життя українського народу, не оминаючи і жорстокостей, які застосовували до українців її окупанти. Саме ці чинники загострюють національні почуття персонажів. Під час прогулянки зі Славком батько зізнається синові: «Дав нам Бог важкий хрест нести – як той Ізраїль, впали ми знов під колеса наїзника. Чому ж, чому, замість здобути, все ми втратили? Замало тоді зналося, що тепер відомо, не піднявся кожний, дужий і слабкий, щоби скинути ненависне ярмо, ні, ще таки не прозрів нарід. А волі ніхто тобі не дасть, держави не подарує, їх здобувається власною кров'ю. Відвоюй – господарюватимеш» [4, 15]. Славкові не часто доводилося бути свідком батькових сповідей. Така промова відкривала багато нового й досі незвіданого, «в ній сприймав щось безмежно важливе для себе, дивувався, чому того раніше не знав, а принаймні не здогадувався, прагнув за всяку ціну затримати нитку батьківської розповіді, що повинна своєчасно довести його до клубка дальшого пізнання» [4, 15].

Славко – іпостась українського патріота, друге «я» самого автора. Його світосприйняття формувалося на ґрунті народної моралі, етики, естетики, психології: «Який фатальний і нещадний присуд це лихого долі – жити народові з діда-прадіда в неволі, потопати в безпросвітній темряві, чужим панам до віку служити? Тяжкіє якась велика провина на предках народу, чи може виявилися нащадки негідні своїх прадідів? І доки воно таке буде? Коли нарешті прийде зміна? Чому завели всі надії, даремно пропав труд, проллялася безцінно кров? Що на черзі – мирна праця, чи боротьба, покора чи дальший спротив, роздуми чи діла?» [4, 13]. Безкінечна навала таких думок «не то що зворушувала, не то що збивала з рівноваги» [4, 13] десятирічного Славка, який

«вслухається» в життя, переживає його, намагається зрозуміти і розкрити основи світобудови і засади буття. Р. Володимир наповнює структуру свого героя філософсько-психологічним змістом. Через постійне самоусвідомлення, аналіз різних аспектів соціального життя, через повсякденну потребу пізнання законів існуючого світу Славко формує власну позицію в ньому, осягає істину. «Людині, поки зважиться на революційне буття, слід змалку виробляти м'язи, сталити характер, заправляти тіло й духа до найбільших зусиль і життєвих суперечностей – пояснював Рогатин» [4, 204]. Адже, як влучно підкреслив Е. Сміт, саме «національна ідентичність стає домінуючим критерієм культури ідентичності, єдиним принципом урядування і центральним фокусом соціально-економічної активності» [14].

Ще однією диференційною ознакою національної ідентичності є конфесія. Релігія – духовна основа кожної нації, частина її культури, берегиня моральних цінностей, які висвітлюються в кожній національній літературі. Письменник, визначивши доброту, чесність, милосердя, усещення одними з головних рис духовної організації українця, прагне через християнські ідеали знайти шляхи визволення суспільства від спустошення і соціальних хвороб, духовну віру і незалежність визнає передумовою національної сили: «Тоді як філософія відокремилася від релігії, філософія українського націоналізму повертається лицем до Бога, у Бозі знаходить початок і кінець людського і всесвітнього буття, а в Його відвічному дусі праобраз духовності своєї нації. Буття розглядає філософія українського націоналізму як вічну боротьбу Добра зі Злом, в якій Зло періодично бере верх, але в остаточному висліді не Зло, а Добро перемаже», – зазначає Роман Кухар [9, 56]. У романі «Нація на світанку» головний герой Славко «з історії свого народу добре знав, що віра завжди була в великій пошані в нашій батьківщині й відогравала провідну роль в національному житті, ще від часу кріпила вона народ на силах» [4, 316]. Бачимо, що у світосприйнятті головного героя віра відіграє найголовнішу роль для самовизначення.

Українського патріота неможливо зобразити, не зачіпаючи православ'я і такі його атрибути, як церква, молитва, ікони, православні свята та традиції, пов'язані з ними. Ці атри-

бути ми знаходимо й у романі «Нація на світанку». Храм у житті героїв роману посідає особливе місце: «Із синьої стелі храму наче опускались окрилені янголи, з віктарного Розп'яття гляділи на паству великі страждальні очі Спасителя ... З хорів лунали напружено-скандовані поліфонічні ступання – От-ло-жим по-пе-че-ніє, переходили в гучну стихійну фу-гу» [4, 93]. Велична молитовна атмосфера церкви збуджували в серці головного героя незнані досі почуття, «доводили хлопця до краю духовної вразливості» [4, 93], і така молитва найчастіше завершувалася благанням за рідний край: «Заходився, Славко, все збиваючись і наново починаючи, гарячково шепотіти «Отче наш», «Богородице», «Під Твою милість», закінчуючи свої вивчені на годині релігії довгенькі молитви-рецитації, виголошувані із правила механічно й позверховно, все ж таки трохи глибшим, власно придуманим заключним акордом: – Боже, допоможи мені вирости на совісну людину, батькам на вітху, а Україні на славу» [4, 9].

Своєрідні широкі картини національного життя зображено в описах релігійних свят. Адже під час свят з особливою силою проявляється характер народу, особливості його ментальності, відкритості душі. Не тільки в праці, борінні, утвердженні викристалізовується душа людини, а й у хвилини радісного піднесення, сприйняття світу, як вищого Господнього дару. Цікаво, що автор не тільки акцентує увагу на зовнішніх подіях, а й на тому як вони відлунюють у людській душі: «А знаєш, мамо, коли я тоді, у свята, туди пробігав, почув саме в цьому місці прекрасний спів, але співали не так, як звичайно в церкві колядують; одну стрічку, тямлю, ось як завели:...Просим Тебе, Царю, / Просим Тебе нині, / Верни волю, верни славу / Нашій Неньці Україні...» [4, 40].

Майже всі проблеми особистого, суспільного чи національного характеру Р. Володимира вирішує з християнських позицій. У його художніх текстах часто християнські образи-символи виступають «наріжним каменем», на якому здійснюється колізія і розв'язується проблема.

Наступною названою нами диференційною ознакою національної ідентичності є те-

риторія проживання нації. Авторитет голови сім'ї Михайла Рогатина беззаперечний, а найбільше він цінує свою рідну землю і вважає її святою: «Одна свята земля на світі. За віру мало тут замучили, крові святої хіба не пролляли? Не залишив і в нас своїх слідів Христос?» [4, 87]. Для малого Славка земля – основа не тільки фізичного буття – вона є підвалиною буття духовного: «Просто них захвилював зовсім уже показний, легка зажовтілий пшеничний лан. У Славкових грудях росло, поширювалося незнане йому досі почуття. Це їхнє, своє, власне. І отак припав би до того лану, приляг би до його лона, пригорнув би до себе як любе кошеня, поцілував би свою рідну нивку, що стане їх тепер годувати. [4, 95]. Персонажів Р. Володимира єднає антеїзм як потужний духовний зв'язок із землею. Саме ця риса національного характеру становить у їхніх індивідуальних характерах міцне, сформоване ядро – «ядро характеру – це насамперед соціально-моральна спрямованість, світогляд, а також і широта та інтенсивність психічних функцій – пізнавальних, емоційних і вольових» [15, 35].

Р. Володимир вимальовує своїх персонажів настільки правдиво й органічно, що читач має можливість побачити й зрозуміти за вчинками, цінностями й уподобаннями героїв переконання та погляди самого письменника, адже «... в художньому творі образ створюється відповідно до естетичних принципів, якими керується автор» [7, 45].

Отже, аналіз роману «Нація на світанку» дозволяє стверджувати, що і за цілісністю тематико-ідейного наповнення, характером домінуючих образів, духом світосприйняття та специфікою національної традиції він є органічно національним. Р. Володимир розгортає сюжет свого твору таким чином, щоб якомога переконливіше підвести читача до думки про беззаперечну справедливість національних прагнень українців збудувати власну державу. Ідея національної ідентичності та державності пронизує всі рівні художнього світу «Нації на світанку». Письменник усе життя переймався національним самопізнанням, бажання національного відродження визначило ідейну спрямованість усієї його творчої спадщини.

Список використаної літератури

1. Андрусів С. М. Західноукраїнська література 30-х років ХХ ст. : проблема національної ідентичності : дис. ... доктора філол. наук : 10.01.01 / Андрусів Стефанія Миколаївна — К., 1996. — 390 с.
2. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності : Львівський текст 30-х років ХХ ст. / С. М. Андрусів. — Т. : Джура ; Л. : Львівський національний ун-т ім. І. Франка, 2000. — 340 с.
3. Висоцька Н. Сходження на золоту гору : штрихи до портрета азіато-американської літератури / Н. Висоцька // Слово і час. — 2001. — № 9. — С. 44—58.
4. Володимир Р. Нація на світанку : роман у 2-х т. / Р. Володимир. — Мюнхен : Укр. вид-во, 1973. — Т. 1. — 1973. — 386 с.
5. Жулинський М. Національні культури і проблеми глобалізації / М. Жулинський // Слово і час. — 2002. — № 12. — С. 5—10.
6. Кабанова І. В. Теорії національної ідентичності / І. В. Кабанова // Филологические записки. Вестник литературоведения и языкознания. Вып. 24. — Воронеж, 2006. — С. 210—219.
7. Кирилюк З. Характер — основа образу літературного героя / З. Кирилюк // Всесвітня л-ра та культура в навч. закл. — 2000. — № 5. — С. 45—48.
8. Кравченко Л. Нація і література (до проблеми німецької національно-культурної ідентичності) / Л. Кравченко // Слово і час. — 2002. — № 6. — С. 35—40.
9. Кухар Р. В. Буття в літературі : розвідки, статті, записки / Р. В. Кухар. — К. : Редакція часопису «Народознавство», 2002. — 476 с.
10. Мороз Л. Триєдиність як основа універсальності (національне — загальнолюдське — духовне) / Л. Мороз // Слово і час. — 2002. — № 3. — С. 22—32.
11. Нарівська В. Д. Національний характер як художньо-естетичний феномен української та російської прози 50—70-х років двадцятого століття : дис. ... доктора філол. наук : 10. 01. 05 / Нарівська Валентина Данилівна. — Дніпропетровськ, 1995. — 450 с.
12. Пахльовська О. Є. Українська літературна цивілізація : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.01.01 / О. Є. Пахльовська. — К., 2000. — 96 с.
13. Сенік Л. Т. Український роман 20-х років : Проблема національної ідентичності : дис... д-ра філол. наук : 10. 01. 01 / Сенік Любомир Тадейович. — Л., 1994. — 323 с.
14. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність [Електронний ресурс] / Ентоні Д. Сміт. — К. : Основи, 1994. — 224 с. — Режим доступу : <http://litopys.org.ua/smith/smi02.htm>.
15. Фащенко В. В. У глибинах людського буття : Літературознавчі студії / В. В. Фащенко. — Одеса : Маяк, 2005. — 640 с.
16. Шека О. А. Проблема національної ідентичності у творчості Юрія Косача 30-х років ХХ століття (за новелою «Голос з далека») / О. А. Шека // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — 2012. — № 989. — С. 197—201.
17. Штонь Г. М. Духовний простір української ліро-епічної прози / Г. М. Штонь. — К. : [б. в.], 1998. — 317 с.
18. Шумило Н. М. Під знаком національної самобутності : Укр. худож. проза і літ. критика ХІХ — поч. ХХ ст. / Н. М. Шумило ; відп. ред. П. М. Федченко. — К. : Задруга, 2003. — 354 с.

В. И. САВИЧ

ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РОМАНЕ Р. ВЛАДИМИРА «НАЦИЯ НА РАССВЕТЕ»

На матеріалі роману «Нація на рассвете» українського письменника-емігранта Р. Володимира розглядаються основні ознаки та рівні національної ідентичності. Вивчається втілення ідеї національної ідентичності в характерах головних образів-персонажів роману. Характеризується проблема національної ідентичності крізь призму мировоззренчих представлень та переконань головних героїв роману.

Ключевые слова: роман, национальная идентичность, образы-персонажи.

V. SAVYTCH

PROBLEM OF THE NATIONAL IDENTITY OF THE NOVEL «DAWNING OF THE NATION» BY R. VOLODYMYR

The main features and levels of national identity, based on the novel «Dawning of the Nation» by Ukrainian emigrant writer R. Vladimir are examined. The incarnation of the national identity idea in the personality of the main characters of the novel is analyzed. The problem of national identity through the prism of philosophical assumptions and beliefs of the main characters of the novel is characterized.

Key words: novel, national identity, main personage.

Стаття надійшла до редколегії 15.03.2014 р.